

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์หลักสูตรการครุศึกษาไทย นับตั้งแต่แรกตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูระบบสมัยใหม่ เมื่อพ.ศ. 2435 จนถึงปีพ.ศ. 2530 ในประเด็นต่อไปนี้ คือ 1) ปรัชญาและเป้าหมาย 2) สาระเนื้อหาการสอน และการประเมินผลการศึกษา และ 3) ความสอดคล้องระหว่างเป้าหมายของหลักสูตรกับความต้องการของสังคม

วิธีดำเนินการวิจัย

ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ เทคนิควิเคราะห์เอกสาร โดยข้อมูลหลักเก็บรวบรวมจากเอกสารและสิ่งตีพิมพ์ของหน่วยงานราชการที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดครุศึกษา ประกาศพระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกา เอกสารเกี่ยวกับแนวคิดของผู้เกี่ยวข้องกับการจัดครุศึกษา เอกสารที่เกี่ยวกับการสอน และเอกสารที่เกี่ยวกับสังคม โดยกำหนดขอบเขตการวิจัยเป็นช่วง ๆ 4 ช่วง คือ 1) การครุศึกษาเพื่อปฏิรูปบ้านเมือง (พ.ศ. 2435-2455) 2) การครุศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพและท้องถิ่น (พ.ศ. 2456-2488) 3) การครุศึกษาเพื่อความทันสมัย (พ.ศ. 2489-2516) 4) การครุศึกษาเพื่อทำความเข้าใจตนเองหรือแสวงหาความเป็นตัวของตัวเอง (พ.ศ. 2517-2530) และสร้างประเด็นในการวิเคราะห์หลักสูตรในแต่ละช่วง ดำเนินการวิเคราะห์แล้วสรุปลักษณะเด่น ๆ จากนั้นโยงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของหลักสูตรในแต่ละช่วง ให้เห็นความคลี่คลายจากอดีตจนถึงปัจจุบันเป็นภาพรวม

เอกสารที่เป็นแหล่งข้อมูล

1. เอกสารหลักสูตร 103 ฉบับ (พ.ศ. 2435-2530)
2. เอกสารเกี่ยวกับแนวคิดของผู้เกี่ยวข้องกับการจัดครุศึกษา
3. เอกสารราชการเกี่ยวกับการครุศึกษาโดยเฉพาะเรื่องหลักสูตร
4. เอกสารที่เป็นบริบทของการครุศึกษา

ข้อค้นพบของการวิจัยและการอภิปราย

ข้อค้นพบ

การวิจัยนี้พบว่า การครุศึกษาไทยเป็นการผลิตหรือพัฒนากำลังคนที่มีลักษณะเป็นครูอาชีพ ป้อนให้แก่สังคม นับตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน โดยมี 1) ปรัชญาและเป้าหมาย 2) สารเนื้อหา การสอน และการประเมินผลการศึกษา และ 3) ความสอดคล้องระหว่างเป้าหมายของหลักสูตร กับความต้องการของสังคม ดังนี้

1. ปรัชญาเป้าหมาย

วิจัยนี้พบว่า แม้ว่าการครุศึกษามีลักษณะเป็นระบบการศึกษาที่ทำหน้าที่พัฒนากำลังคน เป็นภาพเดียวตลอดมา และกำลังคนเหล่านั้นก็มีลักษณะแตกต่างกันออกไป พอประมวลจุดเน้นได้เป็น 7 ประการด้วยกันคือ

1.1 ให้ความสำคัญสำหรับตัวเองและรู้จักใช้ความรู้ที่นั้น ๆ สอนมักเรียนได้ด้วย จุดมุ่งหมายนี้ปรากฏในช่วงปฏิรูปบ้านเมืองแล้วหายไป จากนั้นก็ไม่ปรากฏอีก

1.2 ให้ความสำคัญเฉพาะวิชา หรือความเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขา เป้าหมายนี้ปรากฏต่อเนื่องกันทั้ง 4 ช่วง ทั้งนี้ภาพของความชำนาญก็แตกต่างกันออกไปในแต่ละช่วงคือ

ก. ภาพของครูซึ่งต้องมีความชำนาญการสอน และการปกครองโรงเรียน แตกต่างไปจากบุคคลทั่วไป ทั้งนี้ครูมีชมต้องมีความชำนาญเจาะจงเฉพาะสาขาลงไปอีก (ช่วงแห่งการปฏิรูปบ้านเมือง)

ข. ภาพของครูซึ่งชำนาญสอนเฉพาะวิชาสามัญ หรืออาชีวะ (ช่วงแห่งการพัฒนาราชบัณฑิตยและท้องถิ่น)

ค. ภาพของครูซึ่งชำนาญสอนเฉพาะวิชา ภาพนี้วิวัฒนาการมาจาก 2 ช่วงแรก แต่แจกแจงวิชาย่อยลงไปอีกเป็นระบบวิชาเอก ซึ่งมีทั้งวิชาสามัญและวิชาอาชีวะ (ช่วงแห่งความทันสมัย และช่วงแห่งการทำความเข้าใจตนเองหรือแสวงหาความเป็นตัวของตัวเอง)

1.3 ให้สามารถปฏิบัติงานในท้องถิ่นได้ เป็นเป้าหมายที่ปรากฏในช่วงแห่งการพัฒนาราชบัณฑิตย ส่วนเป้าหมายที่ว่าให้สามารถพัฒนาท้องถิ่น (ให้เจริญ) และเพาะนิสัยการทำงานมีปรากฏในช่วงแห่งความทันสมัย เป้าหมายนี้สัมพันธ์กับการครุศึกษาเพื่ออาชีวะ

1.4 ให้นี้พื้นฐานในการศึกษาต่อ เป้าหมายนี้ปรากฏในช่วงแห่งความทันสมัยแล้ว ไม่ปรากฏอีก แต่อาจกล่าวได้ว่าเป็นเป้าหมายที่สะท้อนแนวคิดการยกวิทยฐานะของครู

1.5 ให้เป็นนักวิชาชีพ เป้าหมายนี้ปรากฏในช่วงแห่งความทันสมัยว่าให้มีความรู้สึกในความสำเร็จของหน้าที่และความรับผิดชอบ มีจิตใจรักในอาชีพของตนและได้พัฒนาเป็นเรื่องของจริยธรรมในวิชาชีพในช่วงของการทำความเข้าใจตนเองหรือแสวงหาความเป็นตัวของตัวเอง

1.6 ให้เป็นคนที่สมบูรณ์ เป้าหมายนี้ปรากฏในช่วงแห่งความทันสมัยว่าให้เป็นผู้รอบรู้สภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของตนต่อประเทศอื่น ๆ มีบุคลิกภาพดี มีคุณธรรมสูง และได้พัฒนาต่อเนื่องมาในช่วงของการแสวงหาความเป็นตัวของตัวเอง เป็นผู้ที่มีทัศนคติที่ดี รู้จักคิดวินิจฉัย มีความคิดสร้างสรรค์ มีวัฒนธรรม มีกิจนิสัยในการค้นคว้า ปรับปรุงและพัฒนาตนเองอยู่เสมอ เป้าหมายนี้สะท้อนแนวคิดของความเป็นคนที่สมบูรณ์

1.7 ให้เป็นผู้เข้าใจสังคมของตน เป้าหมายนี้เริ่มปรากฏในช่วงของความทันสมัยอยู่บ้างแต่ไม่ชัดเจน ครั้นมาในช่วงแห่งการทำความเข้าใจตนเองหรือแสวงหาความเป็นตัวของตัวเอง เป้าหมายชัดเจนขึ้น คือให้เป็นผู้รู้จักรักษาเอกลักษณ์ และวัฒนธรรมอันดีของชาติ มีความสำนึกในความเป็นคนไทย

วิวัฒนาการของเป้าหมายของการศึกษานับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2435 จนถึง 2530 จะเห็นว่าแนวคิดใดก็ตามที่กำหนดเป็นเป้าหมายแล้ว มักปรากฏต่อเนื่องไปยังช่วงต่อ ๆ ไปด้วย

2. สารเนื้อหา การสอน และการประเมินผลการศึกษา

หลักสูตรในระยะแรก ๆ ประกอบด้วยวิชาสามัญและวิชาครู ต่อมาก็มียาววิชามากขึ้น มีการจัดอย่างสาขามากขึ้น มีทั้งวิชาพื้นฐาน วิชาเลือกตามความสนใจ ถ้าพิจารณาเป็นช่วง ๆ ปรากฏว่ากลุ่มวิชาสามัญนั้นบังคับให้เรียนในช่วงแห่งการปฏิรูปบ้านเมือง และเพิ่มจำนวนวิชามากขึ้นในช่วงแห่งการพัฒนาอาชีพและท้องถิ่นและช่วงแห่งความทันสมัย จากนั้นก็ลดความสำคัญลง ใน 2 ช่วงแรก ให้เรียนเนื้อหาวิชาเท่ากับชั้นที่คาดว่าจะออกไปสอน เช่น ให้เรียนสูงเสมอหลักสูตรมัธยมปลายแผนกกลาง ส่วนวิชาครูนั้น วิชาจำนวนวิธีการ ปรากฏอยู่ในทุกช่วงที่ศึกษา วิชาที่เป็นหลักการของการปฏิบัตินั้น ปรากฏในหลักสูตรในช่วงหลัง ๆ ส่วนวิชาที่พัฒนาโลกทัศน์ความคิดเชิงระบบ วิจารณ์ญาณ และการทำความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมไทยยังมีอยู่น้อยมาก และเพิ่งปรากฏขึ้นมาบ้างในช่วงแห่งการแสวงหาความเป็นตัวของตัวเอง หรือการทำความเข้าใจตนเอง (พ.ศ. 2517-2530) ภาพนี้สะท้อนให้เห็นว่าครูคือนักปฏิบัติมากกว่านักคิด นอกจากนี้เนื้อหาวิชาเหล่านี้มีลักษณะปรับประยุกต์มาจากเนื้อหาที่ได้รับจากต่างประเทศเป็นหลัก

ในเรื่องของการสอน ช่วงแรก ๆ นั้นใช้การสอนแบบบรรยายเป็นหลักและใช้ตลอดมา แต่ในช่วงหลัง ๆ ก็มีวิธีสอนอื่น ๆ บ้าง เช่น การอภิปราย วิทยากร และทัศนศึกษา แต่ไม่เป็นที่แพร่หลายนัก ส่วนเรื่องประเมินผลการศึกษา มีการประเมินทั้งในส่วนทฤษฎีและปฏิบัติ มีการใช้แบบสอบวัดความรู้ในส่วนทฤษฎี และประเมินจากการปฏิบัติจริงของผู้เรียนตลอดในทุกช่วง นอกจากนี้ในช่วงแรก ๆ มีการไล่เรียงปากเปล่า ซึ่งวิธีการนี้ค่อย ๆ หายไปในที่สุด

ลักษณะเด่นประการหนึ่งของการประเมินผลการศึกษาตามหลักสูตรในช่วงการปฏิรูปบ้านเมืองประการหนึ่งก็คือ ในหลักสูตรเดียวกัน ถ้าสอบได้คะแนนสูงก็ให้ประกาศนียบัตรครุประถม ถ้าคะแนนต่ำลงมาก็ได้ประกาศนียบัตรครูมูล และถ้าสอบไล่ตกไม่ได้รับประกาศนียบัตร แต่ให้ออกไปเป็นครูสามัญ แนวคิดเช่นนี้ปรากฏในหลักสูตรในช่วงถัดมาคือ ครูประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาสอนชั้นประถม ถ้าสอบได้คะแนนดีก็ได้คัดเรียนต่อ เมื่อได้ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาระดับสูงก็สอนชั้นมัธยมสูงกว่า ก็มีความรู้มากกว่า และสมควรสอนในชั้นที่สูงกว่าด้วย โดยที่ครูก็เรียนความรู้นั้นมาอีกต่อหนึ่ง

3. ความสอดคล้องระหว่างเป้าหมายของหลักสูตร กับความต้องการของสังคม

วิจัยเห็นว่า มีความสอดคล้องกันระหว่างเป้าหมายของหลักสูตรกับความต้องการของสังคม โดยที่นับตั้งแต่ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงแนวคิดในการมองสังคมและการศึกษาด้วยแนวคิดอย่างไร ภาวที่ปรากฏก็คือ จะต้องพัฒนาประเทศให้เจริญทัดเทียมอารยประเทศ การศึกษาก็เป็นไปเพื่อการนี้ โดยมีจุดเน้นของทุกส่วนในหลักสูตรสอดคล้องกับจุดเน้นในแต่ละช่วงของการพัฒนาประเทศ ด้วยผลวิจัยใน 2 ข้อข้างต้น ทั้งนี้ในเกือบ 100 ปีที่ผ่านมา การศึกษาได้มีบทบาทในสังคมไทยเป็น 6 ประการ ดังนี้

1. บทบาทในการรวมชาติ ประเทศไทยนี้ประกอบด้วยคนหลายเผ่าที่มีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตแตกต่างกันไป ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการรวมชาติ

5

ให้มีลักษณะรัฐชาติและเป็นเอกรัฐด้วย การศึกษาอย่างใหม่ที่จัดขึ้นได้ทำหน้าที่ถ่ายทอดวัฒนธรรมอย่างใหม่ เข้าไปเปลี่ยนวิถีชีวิตและความเชื่อของไพร่บ้านพลเมือง ทำให้พลเมืองในท้องถิ่นต่าง ๆ มีภาษา วัฒนธรรม และการอธิบายโลกเป็นอย่างเดียวกัน และเป็นอย่างเดียวกับราชธานี การศึกษาในช่วงนี้ก็เป็นไปในทำนองเดียวกันและเพิ่มวิชาครู คือ วิชาวิธีสอนและการปกครอง

2. บทบาทในการปลูกฝังอุดมการณ์แห่งชาติ โดยครูทำหน้าที่ปลูกฝังความชอบธรรม ในความเป็นรัฐและระบบการเมืองการปกครอง ดังที่ผู้ปกครองต้องการ บทบาทในการรวมชาติ และบทบาทในการปลูกฝังอุดมการณ์แห่งชาติ เป็นเป้าหมายของการครุศึกษานับแต่ช่วงแห่งการปฏิรูป บ้านเมือง สืบเนื่องมาจนปัจจุบัน

3. บทบาทในการผลิตคนเข้ารับราชการ ตัวการครูศึกษาเองนั้นผลิตครูอาชีพ ซึ่งเข้ารับราชการอยู่แล้ว แต่ผลกระทบที่มากกว่าก็คือ ครูอาชีพเหล่านี้ซึ่งทำการในสถานศึกษา ต่าง ๆ ได้สร้างบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถเหมาะสมต่องานราชการอีกด้วย

4. บทบาทในการพัฒนาอาชีพในท้องถิ่น บทบาทนี้ เริ่มต้นในช่วง พ.ศ. 2456-2488 เมื่อรัฐเริ่มตระหนักว่าการศึกษาในยุคก่อนนั้นพัฒนาบุคลากรเข้ารับราชการมากกว่าบุคลากรทางอื่น ในขณะที่อาชีพการผลิตและบริการยังไม่ได้รับการส่งเสริม จึงได้ทำการผลิตครูเพื่อทำการสอนอาชีพ แม้ว่าการศึกษาจะมีบทบาทในการพัฒนาอาชีพในท้องถิ่นมาแต่ช่วง พ.ศ. 2456-2488 มาจนถึง ปัจจุบัน แต่ก็ทำบทบาทนี้ไม่มากนัก โดยผลิตครูสอนวิชาชีพได้จำนวนน้อย และครูเหล่านี้ก็มีจิตสำนึก แบบข้าราชการมากกว่านักวิชาชีพ ทำให้การถ่ายทอดเจตคติและทักษะทางวิชาชีพในโรงเรียนไม่มี ประสิทธิภาพเท่าที่ควร

5. บทบาทในการสร้างความทันสมัย จำนวนครูอาชีพที่เพิ่มขึ้นตามลำดับได้เสริม กำลังในการจัดการศึกษาอย่างใหม่เป็นมาตรฐานเดียวกันทั่วประเทศ ระบบการศึกษาเป็นระบบ สากล มี 3 ระดับหลัก ๆ คือ ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา มีการจัดโครงสร้าง หลักสูตร และรายวิชา ตลอดจนการวัดผลประเมินผลเป็นอย่างสากลเช่นเดียวกัน ทดแทนการศึกษาแบบเดิม แต่ด้วยเหตุที่รัฐจัดการศึกษาอย่างเร่งรีบและลอกเลียนแบบ ทำให้บุคลากรของรัฐ โดยเฉพาะครูขาดความเข้าใจในแก่นหรือสาระของศาสตร์เหล่านั้น และไม่สามารถสกัดข้อความรู้ ให้เป็นตัวของตัวเองได้ อย่างไรก็ตาม แนวคิดของวิถีชีวิตอย่างทันสมัยก็ได้เข้าไปสู่ท้องถิ่นต่าง ๆ

ของไทย โดยผ่านกระบวนการศึกษาซึ่งครูอันเป็นผลผลิตของการศึกษาเป็นกำลังสำคัญในการนำ เข้าไปนั่นเอง จัดว่าการครุศึกษาประสบผลสำเร็จสมควรในบทบาทนี้

6. บทบาทในภาวะแสวงหาความเป็นตัวของตัวเอง บทบาทนี้เป็นบทบาทใหม่ที่สังคมเรียกร้องจากการครุศึกษา และนักวิชาการก็ค่อนข้างจะเห็นด้วย เนื่องจากมองเห็นผลเสียอันเกิดจากความทันสมัยในยุคที่ผ่านมา โดยเฉพาะความพยายามวิ่งไปสู่ความเจริญโดยที่ขาดรากฐานทางวิชาการ และความเข้าใจสังคมไทยอย่างแจ่มแจ้ง จึงได้พยายามสร้างบุคลากรทางการศึกษาให้มีความรู้ความเข้าใจ ตลอดจนเจตคติที่ดีต่อสังคมไทยและพัฒนาท้องถิ่นต่าง ๆ ตามเงื่อนไขที่แท้จริงของท้องถิ่นนั้น ธรรมชาติของความพยายามก็คือ การให้เรียนวิชาวัฒนธรรมไทย สังคมไทยมากขึ้นในหลักสูตรการครุศึกษา แต่ยังไม่ชัดเจนนัก

การอภิปราย

จากข้อค้นพบในการวิจัยนี้ มีข้ออภิปราย 3 ประการ ดังต่อไปนี้

1. การครุศึกษาคควรทบทวนบทบาทของตน และกำหนดที่ทำของตนให้ชัดเจนยิ่งกว่านี้

1.1 การทำตามนโยบายของรัฐ

ดังจะเห็นได้ว่า การครุศึกษาตลอดช่วง 100 ปีที่ผ่านมา เป็นไปตามความต้องการของผู้ปกครองประเทศอย่างใกล้ชิด โดยที่ทำหน้าที่ผลิตครูออกไปเป็นผู้ปลูกฝังความรู้ ทักษะและเจตคติ และไพร่บ้านพลเมือง (โดยเฉพาะนักเรียน) ดังจะเห็นว่าเปลี่ยนแปลงไปเป็น 4 ช่วงด้วยกัน

โดยหลักการแล้ว การมีบทบาทเช่นนี้ก็เป็นสิ่งสมควรด้วยเหตุที่ระบบการศึกษาย่อมเป็นระบบหนึ่งที่มีหน้าที่ดำรงไว้ซึ่งเสถียรภาพของสังคมนี้ แต่เท่าที่ผ่านมา การครุศึกษามีลักษณะเป็นผู้ตามจนถึงระดับที่กล่าวได้ว่าขาดความเป็นตัวของตัวเอง ดังจะเห็นว่า เมื่อผู้นำต้องการปฏิรูปประเทศ การครุศึกษาก็ผลิตคนที่มีความรู้สำหรับตนเอง และรู้จักใช้ความรู้นั้นสอนนักเรียน ครั้นผู้ปกครองประเทศเห็นว่าคนที่เรียนหนังสือมารับราชการกันมาก จึงต้องการให้ผู้เรียนจบไปประกอบอาชีพตามที่บ้านเดิม การครุศึกษาก็ผลิตครูที่สามารถสอนอาชีพ เช่นอาชีพกสิกรรม และช่าง และทำงานในท้องถิ่นได้ การเป็นผู้ตามเช่นนี้ ทำให้การครุศึกษาขาดจุดยืนที่แน่นอนเป็นของตนเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็จะไม่สามารถพัฒนาวิชาขึ้นครูได้ในระยะยาว

1.2 การทำความเข้าใจตนเองหรือการแสวงหาความเป็นตัวของตัวเอง การศึกษานั้นเป็นกระบวนการทางสังคม ซึ่งมีธรรมชาติใกล้ชิดกับวัฒนธรรม เป็นอันมาก การศึกษาสำหรับสังคมโดยย่อต้องมีความกลมกลืนกับวัฒนธรรมตลอดจนวิถีชีวิตของ สังคมนั้น มิฉะนั้นแล้วจะเกิดผล 2 ประการ คือ

- ก. การศึกษาที่ล้มเหลว
- ข. การศึกษาที่ประสบความสำเร็จ แต่จะสร้างคนที่มีความแปลกแยกต่อ สังคมของตนเอง นั่นคือ การศึกษากำลังดึงคนออกจากชุมชนของตน และทำให้สังคมนั้นล่มสลายลง

ด้วยเหตุนี้ การครุศึกษาน่าจะสร้างครูที่เข้าใจสังคมของตน ข้อค้นพบในการวิจัยนี้ แสดงให้เห็นว่า การครุศึกษาทำหน้าที่เปลี่ยนแปลงสังคมอยู่ตลอดเวลา โดยผลิตครูไปทำหน้าที่ บางเรื่องก็เป็นการพัฒนาสังคมไปในทิศทางที่สมควร เช่น ในช่วงปฏิรูปบ้านเมือง ครูเป็นผู้รู้สุวิชา การวัด ซึ่งจะช่วยในเรื่องอนามัย และการวัดพื้นที่ แต่ในบางเรื่องก็ไม่ใช่การพัฒนาสังคม เช่น ในเรื่องของอาชีพ การครุศึกษาผลิตครูวิชาชีพที่ไม่สามารถเชื่อมต่อกับชุมชนได้ เช่น การ เลี้ยงวัวขุนด้วยอาหารตามสูตร แม้แต่วิชาที่พัฒนาบุคลิกภาพของครูเอง เช่น ดนตรี (สังคีตนิยม กิจกรรมเข้าจังหวะ) ก็ให้เรียนอย่างต่างประเทศ ทั้ง ๆ ที่ของไทยก็มี

การครุศึกษาควรจะต้องทำความเข้าใจสังคมไทยทั้งจุดเด่นและจุดด้อย ซึ่งจะช่วยให้ การครุศึกษาเองมีทิศทางในการดำเนินการต่อไป

2. การเป็นผู้นำและพัฒนาสังคม

โดยฐานะแล้วครูเป็นผู้นำของสังคม แต่จากข้อค้นพบในการวิจัยนี้ ครูไม่เป็นผู้นำ เพราะข้อเสนองานของครู (ในแง่สถาบัน ไม่ใช่ตัวบุคคลเพียงบางคน) ไม่แหลมคมพอที่สังคมจะ รับฟัง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การที่จะเป็นผู้นำและสามารถพัฒนาสังคมได้นั้น ครูต้องสามารถใน 2 ประการ คือ

1. มีข้อเสนอที่แหลมคมเพียงพอที่สังคมจะรับฟัง

2. สามารถพัฒนาสังคม ให้พัฒนาขึ้นอย่างเป็นตัวของตัวเองด้วยทางเลือกที่ดีที่สุด ทั้งนี้ครูต้องเป็นตัวของตัวเองและมีความสามารถในการวิเคราะห์ทางเลือกก่อนการศึกษา แนวทางที่สามารถสร้างคุณสมบัติเหล่านี้ก็คือ ทำให้ผู้เรียนได้มีโอกาสคิด วิเคราะห์ และกำหนดทางเลือก

ด้วยเกณฑ์ต่าง ๆ แนวทางหนึ่งที่จะสร้างคุณสมบัติเหล่านี้ได้ก็คือ การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้วิเคราะห์สภาพการและทางเลือกตลอดจนตัดสินใจเลือกด้วยเกณฑ์ที่เหมาะสม การเปิดโอกาส เช่นนี้อาจทำได้ตั้งแต่การมีวิชาให้เลือก เรียนตามโครงสร้างของหลักสูตร การจัดตารางเรียน และตารางสอบด้วยตนเอง การวิเคราะห์ วิจาร์ณ และตรวจสอบความคิดในเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ให้มีโอกาสนเสนอแนวความคิดความต้องการของตนอย่างมีระบบและหลักการ ให้ผู้อื่นเข้าใจและถูกกาลเทศะ นอกจากนั้นควรจัดให้มีประสบการณ์จริงในเรื่อง การปฏิบัติงานในท้องถิ่น เพื่อให้ได้ออกไปพบสภาพปัญหาที่แท้จริงและได้มีโอกาสฝึกการแก้ปัญหา

จากข้อค้นพบของวิจัยนี้ จะเห็นว่า การครุศึกษาไทยยังสนใจเรื่องนี้น้อยมาก โดยเฉพาะในหลักสูตรที่ศึกษานี้ ดังจะเห็นว่า มีเป้าหมายที่พอจะส่งเคราะห์เป็นเช่นนี้อยู่บ้างในบางหลักสูตร แต่ในโครงสร้างหลักสูตรและรายวิชา ไม่ได้กำหนดโอกาสเหล่านี้ไว้ นอกจากจะเป็นธรรมชาติของวิชาเอง เช่น คณิตศาสตร์ ส่วนในรายวิชาภาษาไทยซึ่งก็นับหลักภาษาไทย ไวยากรณ์ มากกว่าการเขียนสร้างสรรค์ วาทกรรมที่มีอยู่บ้างก็นับทักษะการบรรยายในชั้นเรียนมากกว่าเน้นการสื่อสารของความคิด

3. การครุศึกษาควรเน้นสร้างนักคิด นักวิเคราะห์

3.1 จากข้อค้นพบจะเห็นว่า ตลอดระยะเวลา 100 ปี ของการครุศึกษาไทย มีแนวคิดที่ค่อนข้างเด่นอยู่เพียงกระแสเดียวคือ ความเป็นนักปฏิบัติผสมกับความเป็นเนื้อหานิยม แนวคิดนี้อาจใช้ได้เหมาะสมในยุคที่ผ่านมา ในช่วงที่ครูเป็นคลังแห่งความรู้ และสังคมค่อนข้างหยุดนิ่ง แต่ในอนาคต สังคมจะก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว บทบาทของครูย่อมเปลี่ยนแปลงไปเป็นที่ปรึกษาทางการเรียน ผู้จัดระบบการสอน ครูจำเป็นต้องเป็นนักคิด นักวิเคราะห์ จึงจะทำบทบาทนี้ได้

3.2 ในภาวการณ์พัฒนาวิชาชีพใด ๆ สมาชิกในวิชาชีพนั้นต้องเป็นนักคิดวิเคราะห์ด้วย จึงจะสามารถพัฒนาวิชาชีพได้ประสบความสำเร็จ เนื่องจากนักคิดเป็นผู้ที่คิดเป็นระบบมีวิจาร์ญาณ มีความรอบรู้กว้างขวางในเรื่องราวต่าง ๆ ที่เป็นบริบทของอาชีพ สามารถจัดระเบียบและทำความเข้าใจใจปรากฏการณ์ต่าง ๆ อธิบายและจัดกระทำให้เป็นไปตามประสงค์ได้ จากข้อค้นพบของการวิจัยนี้ การครุศึกษาไทยได้ความสำคัญต่อเรื่องนี้ด้วย โดยไม่ปรากฏในเป้าหมายใด ๆ ของหลักสูตรเลย นอกจากนี้การกำหนดโครงสร้างของหลักสูตรก็ไม่ได้เอื้อ ดังปรากฏว่ามีน้อยหลักสูตรที่กำหนดให้เรียนวิชาที่เป็นเรื่องนโยบาย เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ปรัชญา

ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป

1. ควรวิจัยโดยใช้เทคนิคการสัมภาษณ์ประกอบ เพื่อได้ข้อมูลเกี่ยวกับเบื้องหลังการจัดหลักสูตร
2. ควรวิจัยในรายละเอียดเป็นรายหลักสูตร
3. ควรวิจัยหลักสูตรการครุศึกษาที่สูงกว่าระดับปริญญาตรี
4. ควรวิจัยเปรียบเทียบระหว่างหลักสูตรการครุศึกษาไทยกับหลักสูตรการครุศึกษาในต่างประเทศ
5. ควรวิจัยเรื่องหนังสือเรียนวิชาครูและสื่อที่ใช้ในสมัยต่าง ๆ

ข้อเสนอแนะในการจัดการครุศึกษา

1. ควรให้การฝึกประสบการณ์วิชาชีพเข้มเข้มมากยิ่งขึ้น และให้ออกไปในท้องถิ่น เพื่อให้พบเห็นสภาพปัญหาที่แท้จริงแล้วฝึกแก้ปัญหา
2. ควรให้เรียนวิชาจำพวก ปรัชญา นโยบาย เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมไทยมากยิ่งขึ้นให้ลงมือปฏิบัติจริง ๆ ทดลองแล้ววิเคราะห์
3. สถาบันการศึกษาต่าง ๆ ควรเข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องการศึกษาให้มากกว่านี้